

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ГЕНОЦИД 1948 РОКУ

Пирого Ігор Степанович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Продан Вікторія Іванівна

*асистент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства, здобувач кафедри
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (в англійській версії: Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide), прийнята відповідно до Резолюції 260 Генеральної Асамблеї універсальної міжнародної організації 9 грудня 1948 року, вступила в юридичну силу в 1951 року після того, як було виконано особливу процедуру: ст. XI Конвенція передбачає обов'язковий порядок ратифікації або приєднання до неї будь-якої держави – члена та будь-якої держави – не члена ООН, яка отримала спеціальне запрошення¹. Першою державою, яка здала відповідний документ депозитарію – Генеральному секретарю ООН, стала Ефіопія 1 липня 1949 року. Конвенцію про геноцид ратифікували або приєдналися до неї 152 держави (станом на липень 2019 року). Решта 42 держави – члени ООН ще не зробили цього. З них 19 з Африки, 17 з Азії та 6 з Америки². При підписанні Конвенції колишній СРСР заявив про «... свою незгоду зі статтею XII Конвенції та вважає, що всі положення Конвенції повинні поширюватися на несамоврядні території, включаючи підопічні».

Одне з перших звинувачень у скоєнні геноциду після набуття чинності Конвенцією стосувалося навмисних дій, спрямованих проти темношкірого населення США у грудні 1951 року³. Сербія стала першою державою, яка безпосередньо звинувачена у порушенні ст. ст. II та

¹ Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/documents/konvencziya-oon-pro-zapobigannya-zlochynu-genocydy-i-pokarannya-za-nogo/>

² United Nations. Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide-convention.shtml>

³ Метью Ліппман. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: П'ятдесят років потому. *Журнал міжнародного та порівняльного права Університету Арізони*. 1998. Вип. 15. С. 454 – 455.

III Конвенції, де застосовується юридичне поняття геноциду та визначено форми її участі у його вчиненні⁴.

Стаття 2 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду визначає «геноцидом» будь-яке з діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку⁵:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- c) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;
- d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;
- e) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.

Національний фактор відповідає одному з ключових елементів дефініції геноциду. Геноцид не обов'язково означає фізичне знищення усіх членів групи. Скоріше йдеться про скоординований план дій, скерованих на знищення базових ознак національних, етнічних, расових чи релігійних груп, зокрема: розлад політичних і соціальних інституцій, культури, мови, національних почуттів, релігії і економічного існування національних груп, а також знищення особистого захисту, волі, здоров'я, гідності і навіть життя осіб, які належать до такої групи.

Нищення відбувається поступово і починається з руйнування матеріальних і духовних основ, необхідних для збереження і розвитку такої групи. З утратою матеріальних і духовних основ група пропадає, але її колишні члени можуть зберегти своє життя у складі інших груп. Умисні дії, що призводять до позбавлення життя одних членів групи, а інших – специфічних характеристик, треба вважати геноцидом. Лише такої широкій інтерпретації «нищення» відповідають приклади геноцидної дії, визначені в Конвенції як «запобігання дітонародженню» та «насильницька передача дітей». Переведення дітей з одної етнічної групи до другої часто називають «етноцидом». Вони перестають бути членами групи свого походження. Аналогічний злочин може бути здійснений супроти релігійних та інших груп, що й передбачено Конвенцією ООН.

Намір часткового знищення передбачає необхідність і можливість свідомого вибору жертв. Наявність визнання Конвенцією часткового знищення є важливим, бо заперечуючи український геноцид, недоречно наводять факти того, що Сталін не мав на меті знищити усіх українців чи всіх українських селян. Це правда, але Конвенція не вимагає тотального знищення групи.

У доповіді 1953 року в Нью-Йорку з нагоди 20-ої річниці Голодомору Рафаель Лемкін вказав на чотири удари радянсько комуністичного режиму проти українського народу. Перший – скерований проти інтелігенції, мозку нації. Другий – проти українських церков, священників і духовенства. Третій – проти селянства, страшним голодом. Четвертий – переселення українського народу в інші частини

⁴ Застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Боснія і Герцеговина проти Сербії і Чорногорії): Резюме Рішення Суду від 26 лютого 2007 року. № 2007/2. С. 11. URL: www.icj-cij.org

⁵ Римський Статут Міжнародного кримінального суду № 995_588 від 17 липня 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Союзу, а росіян в Україну. Навіть якби ці дії не спричиняли страждання, ми все-одно змушені були б засудити їх, оскільки спільність менталітету, єдність ідей, мови і традицій, які утворюють те, що ми називаємо нацією, являють собою один із найважливіших вимірів цивілізації і прогресу⁶.

Стаття III Конвенції передбачає широкі категорії карних діянь, і зокрема встановлює, що карними є «геноцид, змова з метою вчинення геноциду, пряме і публічне підбурення до вчинення геноциду, замах на вчинення геноциду і співучастя у геноциді». Особи, що вчиняють такі діяння, підлягають покаранню, незалежно від того, чи є вони відповідальними відповідно до конституції правителями, посадовими чи приватними особами.

Ключовим елементом, необхідним для встановлення складу злочину геноциду відповідно до Конвенції про геноцид, є докази того, що заборонена дія була вчинена з конкретним наміром, а саме – знищення членів групи виключно через їхній зв'язок з цією групою. Наявність бажання не достатньо, необхідна дія у цьому напрямі. На відміну від інших кримінально-караних діянь, мотив чи наявність умислу значення не має. Натомість переконливими доказами має бути доведено існування наміру та конкретні дії у цьому напрямку. Геноцид не може бути випадковою акцією. Акція мусить бути бажаною і цілеспрямованою на знищення, навіть якщо сам акт не буде завершений.

Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, схвалена ООН 26 листопада 1968 року⁷, усуває можливості використати будь-які національні законодавчі обмеження на переслідування. Європейська Конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства і воєнних злочинів, була прийнята Радою Європи у 1974 році⁸. Обидві Конвенції про незастосування строку давності є імперативними нормами міжнародного права, які скасовують заборону на переслідування злочинів геноциду, вчинених до прийняття Конвенції про геноцид. Як імперативна норма обов'язкового характеру, заборона геноциду носить універсальний характер, а обов'язок карати за геноцид є обов'язком по відношенню до кожного.

Визначення «геноциду» за Конвенцією про геноцид та кримінального переслідування за акти геноциду перед різноманітними міжнародними та національними судовими трибуналами, Голодомор 1932–1933 років в Україні був актом геноциду і має бути визнаний як такий. 28 листопада 2006 року Законом України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» голодомор було визнано геноцидом українського народу⁹. Під час урочистостей з нагоди 75-річчя Голодомору 1932–33 років уряди шістнадцяти держав ухвалили резолюції, які визнають Голодомор геноцидом. Третього жовтня 2018 року Сенат США прийняв односторонню Резолюцію, називаючи Голодомор геноцидом.

⁶ Роман Сербин. Осмислення голодомору у світлі Конвенції ООН про геноцид. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26877/06-Serbyn.pdf?sequence=1>

⁷ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № A/7281, прийнята на Двадцять третій сесії, 1968 рік.

⁸ Європейська Конвенція про незастосування строку давності

⁹ Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>